

DİYARBAKIR'DA BEBEĞİN İLKLERİ: HEDİK, KÖSTEK KESME TÖRENLERİ VE ÇOCUKLARA YÖNELİK HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI*

***BABIES FIRST: HEDİK (BOILED WHEAT), KÖSTEK KESME (CUTTING
SHACKLES) RITUALS ETC. AND FOLK MEDICINE PRACTICES FOR
CHILDREN IN DİYARBAKIR***

**НАЧАЛЬНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ПРИ ВОСПИТАНИИ МЛАДЕНЦА В
ДИАРБАКИРЕ:, ОБРЯД ПОП ПОВОДУ ПЕРВЫХ ШАГОВ И ПРИМЕНЕНИЕ
НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ.**

YRD. DOÇ. DR. REZAN KARAKAŞ

ÖZET

Hayatın geçiş dönemlerinden biri olan doğum; halk kültüründe, birçok sıra dışı eylem ve davranışlar zinciriyle adeta kutsanmaktadır. Hamilelik öncesinden başlayan bu zincir, doğum aşamasında ve doğum sonrasında zenginleşerek devam etmektedir. Bu çalışmada, Diyarbakır yöresinde gerçekleştirilen doğum sonrası davranışlardan bebeğin ilkleri (diş çıkarma, yürüme, saç kesme vb) ile yine çocuklara yönelik yapılan halk hekimliği pratikleri değerlendirilecektir. Araştırma konusu ile ilgili elde edilen bilgilerin büyük bir bölümü katılımlı gözlem ve görüşme yöntem ve teknikleriyle elde edilmiştir.

“Hedik”/diş hediği ve “köstek kesme” törenleriyle çocuğun saçlarının ve tırnaklarının ilk kez kesilmesinde çeşitli “büyüsel davranış kalıpları” ve “saçı”, asıl unsurlar olarak dikkati çeker. “Ay basması”, ilkel insanın sıra dışı varlıklarla ilgili korku ve endişelerinden kaynaklı, mitolojik kökenli bir rahatsızlıktır. Hastalığın tedavisinde kullanılan “ay şeklinde para kesilmesi”, “karalama” gibi yöntemler de yine büyüsel pratikler olarak dikkati çekmektedir.

Yörede çocuğa yönelik yapılan bu büyüsel davranışlarla, çocuğun topluluğa kabul edilmesi sağlanmaya çalışılır. Atadan görülerek ezberlenen bu davranışları uygulamak, aile üyeleri için bir görev kabul edilir. Genç nesiller tarafından çok fazla bilinmeyen bu ritüeller, aile büyüklerinin hatırlatması ve yol göstermesiyle yeniden canlandırılır.

Anahtar Kelimeler: Hedik, köstek kesme, bebeğin ilkleri, büyüsel davranışlar, saç.

ABSTRACT

Birth is a highly celebrated event in modern societies and has even been more celebrated starting at prenatal period and continuing following birth with unusual rituals in folklore and human history. In this study, we will try to present customs and rituals surrounding babies' first natural growth and behaviors (first teeth, toddling, first haircut etc.) and the practice of being 'medical expert' among ordinary folks without any medical

expertise in the province of Diyarbakir, Turkey. All the output included here is collected through participatory observation and interview methods.

‘Hedik’ and ‘köstek kesme’ rituals aim to introduce babies their first experience in which they have their hair and nails cut with special ceremonies. Moon flushes (ay dönmesi) is an old disease commonly believed to have resulted from people’s fear from some natural events. This disease has been cured by making coins which would look similar to crescent-shaped moon.

For many centuries, all these sorcery practices have been repeated as accepted rituals to introduce children or babies into the community. These rituals are also internalized as mandatory practices which must be done to pass them on from one generation to another one. In modern life, though, most of these rituals are all, but forgotten and some older people in these close-knitted communities are constantly trying to remind young people of these rituals.

Key Words: Boiled wheat, cutting shackles, babies’ first, sorcery practices,

РЕЗЮМЕ

Некоторые действия и поступки в народном быту постепенно становятся святыми. Наряду с ними можно поставить и роды. Цепочка таких обрядов, начинаясь от беременности, продолжается и после родов. Она обретает характер разных обрядов.

В статье рассмотрены такие обряды Диарбакира, связанные воспитанием младенца, как удаление зуба, первые шаги, стрижка волос и т.п. Все изученные данные были собраны методом практического наблюдения.

В этих обрядах в основном выделяются следующие: “первая варённая пища”, “обряд первых шагов”, “стрижка волос”, “поступки взрослого”. На пример такая болезнь как “лунатик” имеет мифологические корни. При лечении этой болезни применяются так называемые методы как “чеканка монет” и “почернение”.

Применённые в этих краях вышеуказанные обряды в дальнейшем способствуют ребёнку стать полноценным членом общества. Обряды передаются от поколения к поколению и принимают функцию как неизбежность. Молодому поколению в исполнении этих ритуалов помогают взрослые и этим сопутствуют его сохранению.

Ключевые слова: варённая пища, обряд первых шагов, Начальные элементы при воспитаний младенца, поступки взрослого, чеканка монет

Giriş:

“İnsan yaşamının başlıca üç önemli ‘geçiş dönemi’ vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu ‘geçiş’leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek 1977: 131).

“İnsanlığın bu dönemlerle ilgili düşünce, tasarım, tutum, davranış, işlem ve uygulamaları belirli bir ülkenin, bir halkın ya da bir etnik grubun coğrafyasından ve kültüründen gelen kimi yerel ayrımların, özelliklerin dışında ana çizgileriyle evrensel bir nitelik taşımaktadır” (Örnek 1977: 131).

Günümüz Türk halk kültüründe, yöreden yöreye ufak tefek farklılıklar göstermekle beraber, üç geçiş dönemiyle ilgili muhtelif inanışlara bağlı pratiklerin uygulandığı görülmektedir. “Bu geçiş dönemleri etrafında oluşan inanış ve pratikler, insanların bu aşamalar ya da hayat karşısındaki doğal hal ve tepkilerini öğrenmek açısından son derece önemlidir” (Aça 2008: 14).

Doğum, bir birey için hayatın başlangıcı ve aynı zamanda ilk geçiş dönemidir. Doğumdan sonraki süreçte hem dış dünyaya nazaran tehlikesiz sayılabilecek bir ortam olan anne karnından ayrılan çocuğu hem de toplumun saygı duyduğu annelik aşamasına ulaşan kadını her türlü zarar verici unsura karşı muhafaza altına almak amacıyla çeşitli uygulamalar yapılmaktadır.

“Hayatın üç önemli döneminden birisi olan doğuma bir sürü rit, büyüsel kaçınma vb. eşlik etmektedir. Gebe kadın, doğacak çocuğunu birtakım zararlardan korumak ve ona istediği nitelikleri kazandırmak için daha gebelik sırasında birçok yasağa, birçok dinsel ve büyüsel özlü işleme uymak zorundadır. Doğum ve loğusalık sayısız âdetin, inancın, büyüsel pratiğin hücumuna uğramıştır” (Örnek 1971: 105, 106). Çocuğun korunması, büyütülmesi, giderek bağlı bulunduğu grubun ya da kültürel ortamın benimsediği, bir örneklediği kalıplara, değer yargılarına, kısaca modele uydurulması için birçok aşamadan, erginleme işleminden geçmesi gerekmektedir. Bu işlem ve pratikler, töre ve törenler önem ve sıralarına göre kimi zaman katı, kimi zaman da esnek bir biçimde uygulanırlar (Örnek 1977: 147).

Doğumla birlikte aile içine katılan çocuk sayesinde kadın, annelik; erkek ise babalık görev ve sorumluluklarını üstlenir. Bebeğin ilklerine yönelik yapılan tören ve uygulamalarda, özellikle annenin tören ve uygulamaları yöneten, yönlendiren ve icra eden bir rolü bulunmaktadır. Baba ise daha çok adı geçen törenlerde ihtiyaç duyulan yiyecek ve içeceklerin satın alınmasını sağlar.

Bu makalede, Diyarbakır yöresinde bebeğin ilklerine yönelik yapılan çeşitli uygulamalar ile çocuklara yönelik büyüsel halk hekimliği pratikleri irdelenecek; ilk dişini çıkaran çocuk için yapılan “hedik”, yürümeye başlayan çocuk için uygulanan “köstek kesme” törenleri başta olmak üzere bebek ve çocuklara yönelik muhtelif sıra dışı uygulamaların yöredeki tezahürleri tasvir edilecektir.

Bebeğin İlklerine Yönelik Yapılan Uygulamalar:

Hedik Dökme Töreni:

“Hedik dökme”, çocuğun diş çıkarması ile ilgili uygulanan bir gelenektir. Farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Bu geleneğe amaç, çocuğun büyüme ve gelişmesinin belirtilerinden biri olan “diş çıkarma”yı, aile üyeleri ve komşular arasında kutlamaktır. Geleneğin Anadolu’nun muhtelif coğrafyalarında çeşitli isimlerle adlandırıldığı görülür: “Buğday dirlimesi, dirgit dökme, dışaşı, diş börtmesi, diş bulguru, diş dilgiti, diş dirgiti, dişedi, dişemiş, diş günü, dişlik, diş göllesi, diş hediği, diş mısırı, diş tohumu, duzlama, gölle pişirme, hedik dişi, kolyo” (Örnek 1979: 190, 192).

Diyarbakır’da çocuğun ilk dişini gören kişi, o an çocuğun üzerinde bulunan atletin yakasını hafifçe yırtar ve ona bir çift beyaz atlet alır. “Artvin/Yusufeli/Demirkent’te de

çocuğun dişini ilk gören, diş kolay çıksın diye, çocuğun gömleğini yırtar” (Başçetinçelik 2009: 135). Çocuğun gömleğinin yırtılması olayına Kars ve Erzurum’da da rastlanır. Burada amaç, çocuğun dişinin rahat bir şekilde çıkmasını sağlamaktır. Kolaylıkla yırtılan atlet misali diş de deriyi kolaylıkla yırtacak ve çocuk, acısız bir şekilde dişlerini çıkaracaktır. Diyarbakır yöresinde ilk dişini çıkaran çocuğa “beyaz” atlet alınması davranışı, “benzer benzeri etkiler” ilkesinden hareketle, çocuğun dişlerinin de alınan beyaz atlet gibi “beyaz” olması arzusundan kaynaklanmaktadır.

Kars ve Erzurum çevresinde çocuğun ilk dişinin çıktığını gören kişi, “aileye demir veya bir madeni nesne hediye verirse, çocuğun dişlerinin demir gibi sağlam olacağı sanılır” (Kalafat 1999: 93). Diyarbakır’da çocuğun ilk dişini gören kişi, annesi olursa, bunu belli etmez. Kayınvalidesine “Anne bu çocuğa bir bak rahatsız mıdır nedir?” gibi sözler söyleyerek çocuğu kayınvalidesine verir. Kayınvalide, çocuğu kontrol eder, bu sırada çocuğun diş çıkardığının farkına varırsa çocuğa altın almak zorunda kalır.

Diş çıkarma, çocuğun biyolojik gelişmesinin bir sonucudur. Anadolu’nun farklı yörelerinde değişik adlarla anılan diş çıkarma töreninde “yiyeyeği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanı sıra çocuğun dişinin sağlam olması isteği de yer almaktadır” (Örnek 1977: 162).

Diyarbakır yöresinde çocuğun ilk dişini çıkarması vesilesiyle yapılan törene “hedik” denir. Hedik, aynı zamanda buğday ve nohut haşlamasına verilen addır.¹ Haşlanan buğday ve nohut kuru olarak yenebileceği gibi; soğanlı, salçalı çorbadan biraz daha katı bir kıvama getirilerek de tüketilebilir. Bu yemeğin içeriğindeki olmazsa olmazlardan biri de yörede “zahter” adı verilen kekiktir.

Diyarbakır’da diş çıkan bir bebeğin, konuşabilseydi, şunları söyleyeceğine inanılır: “Eğer annem babam, diş çıkarmanın ne kadar zor olduğunu bilselerdi, hedik yapmak için evde odun bulamazlarsa beşiğimi, bozarlardı; o da olmazsa, babam “mısa”sını² annem “teşi”sini³ kırar onunla hediğimi pişirirlerdi”.

Hedik dökme töreni, şu şekilde yapılır: Komşular ve yakın akrabalar davet edilir. Bir sofraya bezinin üzerine oturtulan çocuğun başına beyaz bir örtü örtülür, çocuğun önüne Kur’an-ı Kerim, makas, tarak, boncuk, altın, ayna, kalem ve para konur. Çocuğun önüne konulan bu nesnelerin bir manası vardır. Çocuk, hedik dökme ritüeli esnasında bu eşyalardan hangisini alırsa ona dair bir yorum yapılır: “...Kuran assa derdi ki ohmuşlu olur, ekmeg assa kıtlık olur derler, darah assa kız olur arhası sura derler bizde” (Özçelik, Boz 2001: 210). Ancak yöreden yöreye bu yorumlarda da değişiklik görülebilir.

Hedik; şeker, kuru üzüm katılarak iyi dilekler ve zılgıtlar eşliğinde çocuğun başına dökülür; kalan hedik, misafirlere ikram edilir. Hedik dökme töreni, çoğunlukla cuma günü öğle salası okunurken yapılır (Demir 1985: 32, Özcan 2000: 23, k1, k2, k3). Çüngüş’te hedik töreninin yapılması için çocuğun dört tane dişinin çıkması beklenir. Tören, yedi genç kızın çocuğun başına hediği dökme ve türküler eşliğinde eğlenmeleriyle nihayetlendirilir (Demir 1985: 32).

Çüngüş ilçesinde yapılan diş hediği töreni, kaynak kişinin ağzıyla şöyle dile getirilir: “Diş çiharınca çocuh şe yaparuz, biz ona hedük yaparuz. Buğdayle nohut birbirne karıştıruruz. Herkez durumuna göre bazısı bele kazanlarda bişirtür, bazısı ufah tencerelerde. Oni çocuhları toplaruz, köy çocuhlarını, ohul çocuhlarını getirürüz. Bele orta yerine oturturuz. Çocuği da ordan işte seperüz teştlerine, süzer o hedüğü seperüz, onnar kapışurlar sevinürler. Bi de onnan her çocuhdan bi tene topliyip o çocugin boynına asarlar” (Özçelik, Boz 2001: 201).

Dicle ilçesinde hedik dökme töreninde biri erkek altısı kızdan oluşan yedi kişilik bir çocuk grubu bulunur. Bunlar arasında dişleri düzgün, inci gibi beyaz ve sağlam olan çocuk, ilk dişini çıkarmış çocuğun başı üzerindeki buğday tanelerinden birkaç tanesini ağzıyla alır. Bu buğday taneleri, bir ipe takılarak çocuğun boynuna takılır. Kalan buğdaylar, çocuğun annesi tarafından kuşlara atılır; böylece çocuğun tok gözlü olacağına inanılır. Törende aynı zamanda mevlit de okutulur (Kaya, Akol 2006: 13).

Hedik töreninde kullanılan nohut ve buğdayla, bereketi artırma, çocuğun rızkını çoğaltma amaçlanmaktadır. Törende kullanılan nohut, buğday ve diğer yiyecekler birer saçıdır. Bu sayede çevredeki insanların, özellikle de çocukların memnun edilmesi ve aynı zamanda diş çıkaran çocuğun kötü gözlerden korunması amaçlanmaktadır.

Bazen haşlanmış nohut ve buğdaya ceviz içi, kuru üzüm, renkli şeker, toz şeker veya bozuk para karıştırıldığı da olur. Bu karışım, genişçe bir tepsi üzerine oturtulan çocuğun başına veya başı üzerindeki kalbura dökülür (k2). Çocuğun başına dökülen yedi buğday tanesini güzel dişli olan bir çocuk, ağzına alıp çıkarır. Bu yedi buğday, ipe dizilir ve diş çıkaran çocuğun omzuna takılır. Bu ritüelin amacı, henüz diş çıkarmaya başlayan çocuğun dişlerinin de diğer çocuğun dişleri gibi küçük ve güzel olmasını sağlamaktır (k1). Tekirdağ'da da buğday ipe dizilip çocuğun boynuna asılır (Artun 2005: 140).

Pişirilen hediği, öncelikle dişi güzel birinin yemesi gerekir. Hediğin dişi güzel olan biri tarafından yenilmesinde, "benzer benzeri etkiler" ilkesinden hareketle yapılan büyüsel bir davranış söz konusudur.

"Frazer'e göre 'benzer benzeri meydana getirir' ve birbirleriyle bağlantılı ve ilişkili şeyler, fiziksel 'temas' ortadan kalktıktan sonra da, uzaktan birbirlerini etkiler. Yani, bir şeyde bulunan güç, o şeyin başka nesnelere teması dolayısıyla bir dereceye kadar onlara bulaşır, böylece bir kez birbirleriyle temas etmiş olan şeyler her zaman için birbirlerine sempatik kalırlar" (Örnek 1971: 142). Yörede uygulanan hedik dökme töreninde çocuğun başına dökülen buğday tanelerinden bir kısmının güzel dişli bir çocuk tarafından ağza alınıp daha sonra bir ipe dizilerek ilk dişlerini çıkarmış olan çocuğun boynuna takılmasında da büyüsel bir davranış söz konusudur. Buğday, güzel dişlere temas edecek, arkasından henüz diş çıkaran çocuğun boynunda bir süre kalacak; böylece çocuğun çıkacak dişlerinin güzel olması sağlanacaktır.

Hedik törenine davet edilmeyen ya da davet edildikleri hâlde gelemeyen bazı ailelere, hazırlanan hedikten bir tabak yollanır.⁴ Hediği alan kişinin tabağı yıkamadan ve tabağın içine bir tutam tuz ile çorap, çamaşır vb. hediye bırakarak geri vermesi gerekir (k2).

Bazı aileler, diş çıkaran çocuklar için hedik dökmezler. Bunun yerine, çocuğun atletini yırtar ve ona çeşitli hediyeler alırlar; komşu çocuklara da şeker dağıtırlar. Bu aileler, hedik dökme işlerinin sebebini geçmiş tecrübelerine bağlar ve "bize iyi gelmez" diyerek özetlerler.

"Karaçay Balkar Türklerinde çocuk ilk dişini çıkaracağı zaman "tiş cırma" âdeti yapılır. Büyük bir kazanda buğday, mısır, kuru fasulye ve nohut pişirilir. Sonra buna kuru üzüm ilâve edilir. Bu karışıma tiş cırma denilir. Akraba ve komşular eve davet edilir, şölen-töz düzenlenir; kutlama yapılır. Çocuğun baba veya annesi bir avuç mısırı çocuğun başından aşağı döker. "Dişlerin de böyle çıksınlar" der. Davetlilere birer tas "tiş cırma" gönderilir. Çocuklara hediyeler verilir" (Kalafat, Makat tarihsiz: 66). "Yörükler-Türkmenler, diş çıkaran çocuk için süt dağıtırlar. Türkmenlerde ilk diş çıkınca çocuğun anası bir çakıl taşıyla çocuğun dişine üç defa dokunur, üç defa "taştan diş" duasını okur"

(Artun 2005: 141). “Diş töreni, Midilli Rumları arasında da yaşayan bir gelenektir” (Boratav 1973: 156).⁵

Çocuğun ilk dişinin çıkışını kutlamak amacıyla yapılan bütün eylemlerde ortak unsur, “saçı”dır. Bu saçıyla eş dost, konu komşu ve akrabaların gönüllerinin hoş tutulması amaçlanır. Hediğın ana unsuru buğday ve nohut olmasına rağmen bazen farklı tahıllar ve kuru yemişler de buna eklenebilmektedir. Yörüklerin ilk dişini çıkaran çocukları için süt dağıtmaları, hayvancılığa bağlı yaşam tarzlarından kaynaklanmaktadır.

Köstek Kesme Töreni:

Yaygın halk inancına göre, çocuğun yürüyememesi ya da yürümesinin gecikmesinin nedenlerinden en önemlisi ayağındaki “köstek”tir. Kötü cinler tarafından vurulduğuna inanılan bu köstek, genellikle “köstek kesme” diye adlandırılan bir işlemle giderilmektedir. Bu uygulama, Anadolu’nun muhtelif yörelerinde farklı şekillerde adlandırılmaktadır: “Adağını kesme, adağını kestirme, adak kesme, ağdaş pişirme, ayak çizme, ayak kesme, ayak kösteğini kesme, ayak poğaçası yapma, aydaş kaynatma, düşşak kesme, hoppala, iplik kesme, köstek kesme, köstek kestirme, köstekleme, köstek kırma, kötürüm kösteğini kesme gibi” (Örnek 1977: 164).

Altay Türkleri arasında bugün de yapılmakta olan “koy göçö” bayramı, köstek kesme ile benzer özellikler taşımaktadır. Geleneğın uygulaması şöyledir: “Bir yaşına basan çocuğun ayakları bir iple bağlanır ve çocuğun ileriki hayatında kendi ayaklarının üzerinde durması yönünde iyi dileklerde bulunularak ip kesilir. Çocuğun dayısı gelerek çocuğun saçından keser ve kestiği saçları çocuk 14 yaşına geldiği zaman ailesine göstererek onlardan hediye alır. Bunun karşılığında çocuğa at hediye eder. At, Altay Türklerine göre en büyük hediye olarak kabul edilmektedir” (Şayhan 2012: 3). Bu gelenek, Altay Türklerinin yılda iki kez kutladıkları “El Oyun” bayramının “savaş sahnesi” bölümünde bir oyun olarak dramatize edilmektedir.

Diyarbakır yöresinde, köstek kesme uygulaması, hem yürümeye başlayan hem de yürümesi geciken çocuklar için uygulanır. Henüz yürümeye başlayan çocuğun düşmemesi ve gelecekte sağlam adımlar atması temennisiyle köstek kesilebileceği gibi, yürümesi geciken veya yürürken devamlı düşen çocuklar için de köstek kesilebilir. Köstek kesme ritüeli, yöre içinde bazı ufak farklılıklarla uygulanmaktadır:

1. Ayaklarına kolay kırılır bir ip bağlanan çocuğun bu şekilde yürümesi ve yürürken ipi koparması beklenir. Eğer çocuk adımını attığı zaman ipi koparabilirse, çocuğun rahat yürüyeceğine inanılır. “Çermik ilçesinde eskiden yürümeye başlayan çocuğun ayağına halhal takılırmış. Bazı varlıklı ailelerde bu halhal, gümüşten olurmuş. Bu gelenek artık uygulanmamaktadır” (k2).

2. Çocuk, başparmakları ince bir iple hafifçe bağlanarak yere oturtulur. Önüne kuru üzüm, ceviz, şeker vb yiyecekler konur. Tören için mahalledeki çocuklar çağrılır; bu çocuklar arasından en hızlı koşan, çocuğun ayağındaki ipi koparıp kaçar, bir diğer çocuk ise onu kovalar. İpi koparıp kaçan çocuk, kovalayan çocuğa yakalanmadan ve düşmeden evin etrafını dolanıp tekrar törenin yapıldığı yere gelirse kösteği kesilen çocuğun da düşmeyeceğine ve rahatlıkla yürüyeceğine inanılır. Eğer düşerse, yürümeye başlayan çocuk da düşecektir, yani yürümekte zorluk yaşayacaktır. Kovalamaca bittikten sonra bebeğın önündeki yiyecekler, çocuklara dağıtılır (k5).

3. “Yürüyemeyen çocuğun ayaklarının arasına ip bağlanır, önüne şeker, bisküvi konur. Hızlı koşan bir çocuk gelip şekeri alarak kaçar. Yürüyemeyen çocuğun ipi kırarak diğer çocuğun arkasından koşması sağlanır” (Akca 2009: 45).

Yukarıda belirttiğimiz köstek kesme uygulamalarının ikisinde “hızlı koşan çocuk”, ritüelin başkişisidir. Bu, yürümeye başlayan çocuğun hızlı koşan çocuğa benzetilmek istenmesiyle ilgili büyüsel bir davranış örneğidir. Bir başka deyişle, Frazer’in ifade ettiği “benzer, benzeri meydana getirir” ilkesi bu ritüelde de karşımıza çıkmaktadır.

Yörede “köstek”⁶, çocuğun ayaklarına takılmış “zincir, ip, engel, set” olarak düşünülmektedir. Kösteğin çocuğun ayaklarına ip bağlanarak kesilmesi ritüelinin kökeninde “benzerin benzerle yok edilmesi” anlayışı yatmaktadır. Çocuğun ayaklarındaki engel olarak tasavvur edilen köstek, ayağa bağlanan bir iple somutlaştırılmakta ve bu ipin koparılması, manevi bir engel olan kösteğin, zincirin yok edilmesi olarak yorumlanmaktadır.

Mersin’de “köstek kesme” uygulaması “köstek kesme” veya “duşak kesme” olarak adlandırılır. Bunun için çocuk, bir yokuşa çıkarılır. Ayaklarının arasına köstek adı verilen, üzerine kuru incir, lokum gibi yiyeceklerin dizildiği ince bir ip parçası bağlanır. Köyün gençleri, çocuğun bacağı arasındaki bu yiyecekleri yiyebilmek için birbirleriyle yarışır. Önce gelen ipi kırar, sonra hep birlikte bu yiyecekleri paylaşırlar (Cıblak Coşkun 2011: 10).

Ankara-Kızılcahamam’da köstek kesme ritüeli şöyle yapılır: “Yürüme çağındaki çocuğun ayakları bir iple bağlanır. Bu ip, birisi tarafından kesilir ve çocuğa iki tokat atar gibi dokunulur. Sonra o evin veya caminin etrafında yedi defa tavaf edercesine dolanılır. Böylece çocuğun yürümesinin kolaylaşacağına inanılır (Kalafat 1996: 10). Denizli’de yürürken zorluk çeken çocukların birbirine bağlanmış ayaklarının ipi, değirmenden gelmiş birisine kestirilir (Kalafat 1996: 10)

“Köstek kesme” uygulaması, Anadolu dışındaki Türk topluluklarında da bulunmaktadır. “Kırgızlarda çocuk, adım atmaya ve yürümeye başladığında “tuşoo kesüü toyu” adı verilen bir tören yapılır. Bu pratikte, çocuğun iyi yürümesi, kendine güvenmesi ve yaşamında zorluklarla karşılaşmaması amaçlanır. Törende yedi-on iki yaş aralığındaki çocuklar arasında koşu yarışması düzenlenir; birinci gelen çocuk, yeni yürümeye başlayan çocuğun iki ayağına bağlanan ipi keser. Tören sonrası koyun kurban edilerek, çeşitli oyunlar ve eğlenceler düzenlenir. Törende bulunanlar, çocuk için “balanın colu açık, kadımı bekem bolsun! (çocuğun yolu açık, adımı sağlam olsun) diyerek dua ederler” (Arık 2005: 163, 165). “Kazaklar, bu törene “tusav keser” derler. Özbek, Tatar, Başkurt, Karaçay Malkar Türkleri arasında da geç yürüyen ya da yürüyemeyen çocuklarla ilgili büyümlük mahiyette uygulamalar mevcuttur. Çuvaşlarda yürümekte zorlanan çocukların ayakları bir iple bağlandıktan sonra, cuma namazı çıkışında camiden çıkan ilk kişiye bu bağ kestirilir” (Aça 2008: 13).

Köstek kesme ritüelinde, yeni yürümeye başlayan çocuğun ayaklarına veya başparmaklarına önce ipin bağlanıp daha sonra koparılması ve arkasından “saçı” yapılması, Anadolu ve Anadolu dışındaki Türk topluluklarında ortak unsur olarak dikkati çekmektedir. Gelenekte ortak amaç, çocuğun geleceğine yönelik iyi dilekleri; bir gösteri, oyun şeklinde ifade etmektir; bir anlamda çocuğun geleceğini dualar ve saçılarla teminat altına almaktır. Netice itibarıyla Anadolu’da ve Anadolu dışındaki Türk topluluklarında farklı isimlerle anılan, ancak aynı işlevsel özelliğe sahip olan köstek kesmenin ana vatanının Altaylar olduğu ve çeşitli nedenlerle Orta Asya’dan ayrılan Türklerin bu geleneği gittikleri topraklara taşıdıkları kanaatindeyiz.

Saçın İlk Kez Kesilmesi:

Anadolu’da ve Anadolu dışındaki Türk topluluklarında çocuk saçının ilk kez kesilmesiyle ilgili çeşitli inanış ve pratikler mevcuttur:

“Karaçay-Balkar Türklerinde çocuk, iki-üç aylık olup başını dik tutmaya başladığında ‘ilk saç’ı annesi veya bir yakını tarafından kesilir. Tören esnasında çocuğun başına şeker saçılır. Bu esnada akraba ve komşulara ‘hıçın’ adı verilen böreklerden dağıtılır. Azerî Türklerinde çocuğun ilk saçını kesen, bu saçı bir mendil içinde çocuğun anne veya babasına verir; onlar da buna karşılık ona para veya çeşitli hediyeler verirler. Kesilen bu saç, belli bir süre muhafaza edilir. Çocuğun saçının ayaklar altında kalması halinde ise, çocuğun baş ağrısı çekeceğine inanılır (Kalafat, Makas tarihsiz: 88).

Siirt’te erkek çocuklara yahut nazlı çocuklara mahsus uygulanan bir gelenek ise şöyledir: “Dendelohe” adı verilen altından yapılmış bir takı, bal mumu yardımıyla çocuğun saçının önüne, alın bölgesine sarkacak şekilde yapıştırılır. Çocuk, bir yaşına gelinceye kadar bu takı, saçta kalır. Çocuk, bir yaşına geldiği zaman saçı kesilir ve bu altın, çocuğun ilk kesilen saçına ağırlığı parayla birlikte bir fakire verilir (k9). Bu uygulama, günümüzde nadiren uygulanmakta; ancak “çocuğun kesilen saçının ağırlığınca fakirlere altın dağıtılması” (k8). geleneği ise sıklıkla görülmektedir.

Diyarbakır yöresinde önceleri, bütün erkek çocukların saçları uzatılırdı. Saç kesildiğinde terazinin bir tarafına para, diğer tarafına saç bırakılır; saçın ağırlığınca para, fakirlere dağıtılırdı (k4).

Doğum sonrası çocuğu ölen kadınlar, doğan çocuklarının saçını yedi yıl boyunca kesmezler. Böylece onu koruma altına almış olurlar. Çocuk, yedi yaşına geldiğinde önce kurban kesilerek eti fakirlere dağıtılır; arkasından ise çocuğun saçı kesilir (k1, k2, k3, k6). Benzer uygulama Tengricilik uygulamasında “haydar” tatbikatı olarak karşımıza çıkmaktadır: “Yaşamayan erkek çocuğun yedi yıl tepe kısmındaki saçı tıraş edilmez. Çocuk yedi yaşına gelince, yaşaması için dua edilir ve ulu kişinin türbesine gidilir. Orada kurban kesilir. Ben çocuğu aldım, sen de saçı al’ denilerek kesilen saç (Haydar), burada bırakılır” (Kalafat 2004: 54).

Çocuğun saçı, genellikle çocuk bir yaşına geldiği zaman kesilmekte; ilk saç kesildiğinde sadaka verilmektedir (k1, k5).

Oğlan çocuğunun ilk saçını, amcası veya dayısı keser. Çocuğu tıraşa götüren kişi kimse (bu genelde amca ya da dayı olur) çocuğa bir hediye alır (k3).

Kız çocuğunun ilk kez kesilecek saçını dayısı keserse, çocuğun saçının gürlü olacağına inanılır. Bazı aileler, çocuklarının saçlarını ilk kez kesecekleri zaman, akika kurbanı⁷ keserler.

Çocuğun “ilk saç”ının kesilmesi ile ilgili inanç ve pratikler, günümüz Diyarbakır kültüründe yaşatılmakta; çocuğun kesilen ilk saçı için sadaka verilmekte ve bu saç, anneler tarafından özenle saklanmaktadır.

Tırnakların İlk Kez Kesilmesi:

Çocukla ilgili uygulanan geleneklerden biri de tırnakların ilk kez kesilmesine yönelik olarak icra edilir. “Çocuğun eli, tırnakları kesildikten sonra, içinde altın paralar bulunan bir keseye sokturulur; çocuğun oradan aldığı paralar, erkekse büyüdüğü zaman tutacağı işin sermayesine; kıza, çeyizine ilk ‘maya’ olarak saklanır (Boratav 1973: 155). Diyarbakır’da genellikle çocuğun tırnakları çocuk, altı aylık oluncaya kadar kesilmez. Tırnakların altı aydan önce kesilmesi uğursuzluk kabul edilir.

Çocuğun ilk tırnağının kesimi ile ilgili olarak şunlar söylenir: “Dayısının cebinden para alsın, ondan sonra tırnağı kesilsin” (k2). Çocuğun, bu şekilde, dayısının cebinden aldığı para, fakirlere dağıtılır (k4). “Tire’de çocuğun tırnakları kesildikten sonra babasının cebinden çıkardığı paralarla simit alınır ve komşulara dağıtılır, aynı zamanda çocuğa un avuçlatılır” (Başçetinçelik 2009: 135).

Diyarbakır’da çocuğun tırnağı, ilk defa kesildiğinde sadaka verilir (k1, k6). Kesilen tırnaklar atılmaz, çocuğun annesi tarafından saklanır.

Bebeğin yaşadığı ilklerin aile üyeleri, yakın akrabalar ve komşularla birlikte kutlanması, aile içi ve akrabalar arasındaki ilişkilerin gelişip zenginleşmesine, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın artmasına katkılar sunmaktadır. “Hedik” ile “köstek kesme” törenlerinde, bir taraftan ailenin akrabalar ve komşularla olan ilişkilerinin perçinlenmesi; diğer taraftan da kadınların ve çocukların farklı ve özel bir gün geçirmeleri sağlanmış olur. Çocuğun tırnaklarının ilk kez kesilmesinde dayının, saçlarının kesilmesinde ise amca veya dayının rolü, aile bireyleri arasındaki ilişkinin kuvvetlenmesine yardımcı olmaktadır.

Çocuklara Yönelik Büyüsel Halk Hekimliği Uygulamaları:

Çocuğun sağlıklı büyümesi, doğuştan ya da sonradan olan özürlerinin giderilmesi için birtakım geleneksel sağaltma pratikleri ve işlemlerinin uygulanması, halkımız arasında oldukça yaygındır. Çocuğun doğal gelişmesini engelleyen bedensel, zihinsel ve ruhsal özürlerini gidermenin; çocuğu nazardan ve büyüsel içerikli zararlı dış etkilere korumanın halk arasında eskiden beri uygulanan geleneksel sağaltma pratikleri vardır (Örnek 1977: 164).

Diyarbakır yöresinde çocukları tehdit eden, bilhassa küçük çocuklara zarar veren ve “ay”dan kaynaklandığı düşünüldüğü için “ay basması” olarak adlandırılan bir rahatsızlık ve bu hastalığa yönelik yapılan büyüsel yollu pratikler bulunur:

Ay Basması:

Ay basması, yörede “aya düşme, ay basması, ay tutması, ay çarpması” terimleriyle ifade edilir. İnanişeye göre çocuklar, yeni doğan hilal şeklindeki ay ile aylık döngüsünü tamamlamak üzere olan 27 günlük ayı görürlerse korkar ve bu yüzden hastalanırlar.

Ay basması, “sere mehe bine mehe” diye de adlandırılır. Bu, “ayın başı ayın sonu” demektir. Bazı çocuklar ayın bu dönemlerinde ateşlenebilir, havale geçirebilirler. Bu yüzden bu çocuklara kara sürülür, boylama yapılır, cevşen takılır. Böylelikle çocukların havale geçirmesi önlenmeye çalışılır. Ay basan çocukların şaşı olacağına inanılır (k2).

“Ay basması” rahatsızlığına Mersin’de “aydaş çocuk” adı verilir. Dört yol ağzında “aydaş aş” pişirilerek bu rahatsızlığın tedavi edilmesi amaçlanır” (Cıblak Coşkun 2011: 10).

Ay basmasının en önemli belirtileri, kusma ve ateştir. Çocuk, ekşi ekşi kokar, ağzı kokar; hatta havale geçirir. Çocuğun bu durumu halk arasında “gayz⁸ olmak” “beyhud” olmak şeklinde ifade edilir.

Ay basmasına uğradığına inanılan çocuklar için çeşitli büyüsel halk hekimliği pratikleri uygulanmaktadır:

1. Aya düşen çocuklar için adı “Mehmet” olan yedi kişiden para toplanır. Bu para, hiç konuşulmadan demircinin önüne bırakılır. Demirci önüne konan bu paranın ne manaya geldiğini bilir. Gümüş veya metalden ay keser: Bu ay, “aya düşen” çocuğun omzuna veya alın ortasına gelecek şekilde çocuğun külahına takılır.

2. Ay basan çocukların tedavisinde kullanılan bir diğer yöntem ise karalamadır. Bu ritüel şöyle uygulanır: Çocuğun sağ el ve ayak bileği, alını, damağı göbeği dikey uzun bir çizgi ve bu çizginin sağına bu çizgiyi ortalayacak şekilde kısa bir çizgi ile karalanır (k1). Bu işlemi yapan kişi, elini çırparak “kuş uçtu, kuş uçtu” der (k1, k3).

K1, kayınvalidesinin “karalama” işini yaptığını anlatır. Karalama, aile dışından gelen hastaya uygulanırken evdeki çocuklara hastalık bulaşır endişesiyle, hasta çocuklar, içeriye alınmaz; dışarıda karalanırmış. Karalamayı yapan kişi yaşlanıp da kendisi dışarıya çıkamadığı zaman ise önce evdeki çocukları karalar, sonra dışarıdan gelen hasta çocukları karalanmış. Geleneksel olarak ailenin büyük kızına el verildiği için şu an ailenin büyük kızı, karalama pratiğini yapmaktadır.

3. Hurma çekirdeğinden takunya yapılı ve çocuğun omzuna takılır (k1).

4. Kırılmamış bir ceviz, hocaya okutulur ve bu ceviz çocuğa takılır (k1).

“Ay basması”, kaynağı ilkel insanın sıra dışı varlıklarla ilgili korku ve endişelerinden kaynaklı, mitolojik kökenli bir rahatsızlıktır. Bu sıra dışı rahatsızlığın tedavisinde kullanılan yöntemler de yine olağanüstü ve büyüsel eylemlerle doludur.

Çocuklara Yönelik Diğer Büyüsel Halk Hekimliği Uygulamaları:

“Çocuğun sağlıklı büyümesi, birtakım özürlerin giderilmesi, birtakım kötülüklerden, olumsuzluklardan korunması için çeşitli âdet, inanma ve bunlara bağlı çeşitli pratikler vardır” (Artun 2005: 141). Bu tarz uygulamalara Diyarbakır yöresinde de rastlanır.

“Çocuğu yaşamayan kadın”ın doğan çocuğu, çocuğu hiç ölmemiş bir kadının yakasından geçirilir. Geniş yakalı bir elbise giyen çocuklu kadın, henüz doğmuş bebeği, yukardan aşağıya üç kez yakasından geçirir (k1, k6). Bu olaya yörede “yakadan geçirme” denir. Uygulamada çocukları yaşayan bir annenin, çocuğu yaşamayan bir başka annenin çocuğunu sahiplenmesi ve kara iyelerin çocuğa zarar vermesini önlemeye çalışması söz konusudur. Bir anlamda sağlıklı ve çocuklu kadın, kara iyelere “bu çocuk benimdir” mesajı vermektedir.

Yukarıdaki uygulamanın benzeri Tengricilik inancında da bulunur. “Yaşamayan erkek çocuk birisine verilir ve o şahıstan alınır. Böylece cinlerin o çocuğu almalarının önlenmesine inanılır” (Kalafat 2004: 53).

Konuşamayan çocuklar için cuma salasında ulu caminin minaresinin kilidi, çocuğun diline değdirilir. Bu pratiğin üç cuma ara verilmeden yapılması gerekir (k2). Konuşamayan çocuğa, Mardin Kapı’da Şeyh Muhammed düzlüğünde bulunan türbenin kilidi ağız açık bir şekilde üç cuma salasında öptürülür (k4).

Yürüyemeyen çocuğa ise şu pratik uygulanır. Birkaç yumurta kırılır. İçi bir tabağa koyulur. Yumurta kabuğu, bir kaba ağız aşağıya gelecek şekilde çevrilerek, yumurta kabuğunun içinde kalan yumurta aklarının birikmesi sağlanır. Bu birikim, çocuğun diz kapaklarının altına sürülür (k3, k4, k7).

Kusan çocuklar, bohçada sallanır. Üç kez 360 derece çevrilir, böylece çocuğun kusmasının kesileceğine inanılır (k1, k7).

Kabakulak olan çocukla ilgili yapılan iki uygulama vardır:

Birinci uygulamada çocuğun kabakulak olduğunu fark eden ilk kişi, parmağına tükürür ve parmağını karalayarak çocuğun kulağının altına ay şekli çizer (k1).

İkinci uygulamada ise tahta kaşık ısıtılır. Kulağı yakmayacak şekilde “parpısı⁹ budur” denerek kulağa birkaç kez vurulur (k1). Bu uygulamada, hastalık sebebi olarak görülen varlığın “sıcak kaşık” aracılığıyla korkutulması söz konusudur.

Eskiden Diyarbakır’da kabakulak olan çocuğun ilerde çocuğunun olmayacağına inanılırdı (k1, k7).

Sürekli salyası akan bir bebek için “Dayısı, topuğunu bebeğin ağzına bastırsın” denir. Bu sayede bebeğin salyasının akmayacağına inanılır (k3).

Yanık için balmumu ve zeytinyağı sürülür (k4).

Bebeğin bezi üzerine kırmızı toprak konur ve bebek bir gece bu şekilde uyutulurdu. Toprağın pişiği tedavi edeceğine ve önleyeceğine inanılırdı (k4).

Bebeğin başındaki konaklar temizlensin diye zeytinyağı ve karbonat sürülür (k4).

Diyarbakır halk kültüründe bebeklerin kötü gözlerden korunması, hastalıklardan kurtulması için de çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Çocuklar özellikle de tumbul ve sağlıklı bebekler, nazar değmesi ihtimali olan kişilere gösterilmez. Onlara nazarlık, mavi boncuk ya da göz boncuğu takılır. Çocuğu nazardan korumak için başına tuz çevrilir. Bu tuz, daha sonra ateşe veya suya atılır.

Sonuç:

Diyarbakır yöresinde yapılan “hedik dökme” ve “köstek kesme” törenlerinde büyüsel davranış kalıpları bulunmaktadır. Çocuğun ilk dişini çıkarması nedeniyle yapılan “hedik dökme” töreninde yedi kişilik bir çocuk grubunun bulunması, çocuğun başı üzerinden alınan yedi buğday tanesinin çocuğun boynuna takılması, Türk halk kültüründeki kutsal sayılardan biri olan yediye ilişkin pratiklerden birkaçıdır. Ayrıca çocuğun üzerine dökülen buğdayların bir kısmının güzel dişli bir çocuk tarafından ağza alınması ve tekrar çıkarıldıktan sonra çocuğun boynuna takılması büyüsel nitelikli bir davranış örneğidir. Çocuğun saçının ve tırnaklarının ilk kez kesilmesinde fakirlere sadaka mahiyetinde para verilir. Yalnız, bu para, tırnak kesiminde çocuğun dayısının cebinden çıkardığı; saç kesiminde ise kesilen saçın ağırlığına gelen paradır.

Gerek “Hedik” ve “köstek kesme” törenlerinde gerekse saçın ve tırnağın ilk defa kesilmesinde dağıtılan yiyecekler, Türk halk kültüründeki eski inanışlardan biri olan “saçı” geleneğinin farklı bir tezahürüdür.

Yörede başta “ay basması” olmak üzere çeşitli çocuk rahatsızlıklarına yönelik yapılan büyüsel halk hekimliği uygulamaları ise yörenin zengin halk kültürü unsurlarını barındırdığının bir göstergesidir.

Diyarbakır yöresinde bebeğin ilkleri ile çocuklara yönelik yapılan büyüsel halk hekimliği uygulamaları, Malinowski’nin “yaşamın temel olaylarında dinsel ve büyüsel işlemlerin hâkim olduğu” fikriyle örtüşecek bir mahiyet arz etmektedir.

NOTLAR

¹ Elseven Türkmenleri diş hediğini; buğday, nohut, fasulye ve mercimekten yaparlar. Türkiye ve Kafkasya’da bu karışımın içine kuru yemiş katıldığı da olur. Hedik, Kafkasya’da çeşitli zamanlarda yenilmek üzere de yapılmaktadır. (turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_karabag.pdf) Diyarbakır yöresinde de sulu

hedîğin ev halkı için günlük yemek; misafir için ise ikram yemeği olarak yapıldığı gör÷lür.

² Misa: Çift sürerken öküzleri yönlendirmek, itmek, çevirmek amacıyla kullanılan ucu çivili uzun sopa, âsâ (k2).

³ Teşi: Yün eğirmeye yarayan tahta araç, iđ (Derleme Sözlüğü, c: 10, s. 3897).

⁴ Azerbaycan'da pişirilen hedik, yedi eve dağıtılır.

⁵ Pop÷ler kültür, bir taraftan tüketim kültürünü beslerken diğer taraftan geleneksel olanı da kendi üretim çeşitlemesi açısından kullanmaktadır. Bu konuda "hediyelik kurabiyeler" adı altında diş şeklinde çiçek veya kurdele desenli üretilen rengârenk "diş kurabiyeleri", geleneksel diş hedîği kutlamalarına yeni varyantlar eklemektedir. Bu durum, büyük şehirlerde ve kreş ortamlarında büyüyen yeni nesil çocukları için farklı bir diş hedîği geleneğinin oluşumunu sağlamakta ve diş hedîği törenlerindeki "saçı"nın da çeşitlenmesine vesile olmaktadır (Bkz: <http://www.hediyelikkurabiyeler.com/dis-kurabiyeleri>).

⁶ Köstek kelimesi yörede, genç kızlar için "oynak, haşarı, yerinde duramayan, ele avuca sığmayan, oyuncu, oyunbaz, zilli" anlamlarında yarı argo bir ifade olarak da kullanılır.

⁷ "Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükran nişanesi olarak kesilen kurbanı "akıka kurbanı" denilir. Esasen akıka, Arapça'da yeni doğan çocuğun başındaki saçın adıdır. Akıka kurbanı kesildiği gün çocuğun başı da tıraş edildiği için kurban, bu adı almıştır. Akıka kurbanı Hanefiler'e göre mubah (bazı rivayetlerde mendup), diğer üç fıkıh mezhebine göre sünnet, Zâhirîler'e göre vaciptir. Hz. Peygamber, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için birer koçu akıka kurbanı olarak kesmiş ve ümmetine de yeni doğan kız ve erkek çocukları için akıka kurbanı kesmelerini tavsiye etmiştir. Resûl-i Ekrem'in bu tür uygulama ve tavsiyelerinin dinî bir gereklilik şeklinde değil de doğum, düğün gibi mutlu olayların yakın çevreye duyurulması, sevincin onlarla paylaşılması ve neticede sosyal yapının ve dayanışmanın sağlamaştırılması yönünde tedbir ve örnekler (sünnet, nafile ibadet) olarak algılanması daha doğru olur. Akıka kurbanı, çocuğun doğduğu günden bulûğ çağına kadar kesilebilirse de doğumun yedinci günü kesilmesi müstehaptır. Aynı günde çocuğa isim verilmesi ve saçının kesilerek ağırlığınca altın veya gümüşün tasadduk edilmesi de tavsiye edilmiştir. Kurban olmaya elverişli her hayvan akıkaya da elverişlidir. Kesilen bu kurbanın etinden kurban sahibi, aile fertleri ve yakın dostları yiyebileceği gibi tasadduk da edilebilir"

(<http://www.diyenet.gov.tr/turkish/basiliyayin/weboku.asp?sayfa=1&yid=36>)

⁸ Gayz: hiddet, öfke, kızma, kızgınlık başlangıcı, hınç (Devellioğlu 1992: 336).

⁹ "Parpilama, Konya'da ocaklısının keneli hayvanlardaki keneleri gidermek için yaptığı bir işlemdir: İşin ehli olan kişi, ağzına aldığı veya içine tükürdüğu tuz karıştırılmış suyu hayvana içirir veya bununla hayvanı yıkar. Parpı kelimesi, Denizli'de ve Muğla'da tehlike, korku; Amasya'da parpu çeşitlemesiyle, tehlike, sıkıntı; Kayseri'de döverek korkutmak anlamlarına gelmektedir" (Boratav 1973: 118).

KAYNAKLAR

Sözlü Kaynaklar:

k1: Kudret Yıldırım, 1935 doğumlu, okuryazarlığı yok, ev hanımı, Diyarbakır

k2: NaciyeBandeoğlu, 1955 doğumlu, okuryazarlığı yok, ev hanımı, Çermik/ Diyarbakır.

k3: Güzide Karakaş, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Diyarbakır.

-
- k4: Hayriye Yıldırım, 1954 doğumlu, lise mezunu, emekli memur, Diyarbakır.
k5: Emine Karadeniz, 1966 doğumlu, lise mezunu, memur, Ergani/Diyarbakır.
k6: Hanım Yıldırım, 1977 doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır.
k7: Nurten Yıldırım, 1965 doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır.
k8: Esra Ömür, 1970 doğumlu, üniversite mezunu, Siirt.
k9: Hediye Suphiye Cezlan, 1924 doğumlu, okuryazarlığı yok, ev hanımı, Siirt.

Yazılı Kaynaklar:

AÇA Mustafa: (2008). “Trabzon-Şalpazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, S.: 1, Kış, s.: 21-34.

AKCA Gözen: (2009). “Diyarbakır İli Ergani İlçesi Halk Kültürü Araştırması”, Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ARIK Durmuş: (2005). “Kırgızlarda Kurban Fenomeni”, *AÜİFD XLVI*, S.: 1, s.: 157-174.

ARTUN Erman: (2005). *Türk Halk Bilimi*, İstanbul, Kitabevi Yay.

BAŞÇETİNÇELİK Ayşe: (2009). *Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm*, Adana, Altınkoza Yay.

BORATAV, Pertev Naili: (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

ÇIBLAK COŞKUN Nilgün: (2011). “Mersin’de Doğumla İlgili Âdetlerin Halk Hekimliği Yönünden İncelenmesi”, *Lokman Hekim Journal*, 1(3), s.: 1-12.

DEMİR Hakkı: (1985). *Çüngüş’ün Gelenek-Görenek ve Halk İnanışları*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi-Lisans Tezi.

DERLEME SÖZLÜĞÜ: (1993). Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

DEVELLİOĞLU Ferit: (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yay.

KALAFAT Yaşar - MAKAS Zeynelabidin: (tarihsiz). *Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları* Azerbaycan-Doğuanadolu, Samsun, Eser Matbaacılık.

KALAFAT Yaşar: (1996). *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.

KALAFAT Yaşar: (1999). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

KALAFAT Yaşar: (2004). *Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm Şamanizm*, İstanbul: Yeditepe Yay.

KAYA Ali - AKOL Abdülkadir: (2006). *Dicle İlçesi*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi-Lisans Tezi.

ÖRNEK Sedat Veyis: (1971). *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Ankara, Gerçek Yay.

ÖRNEK Sedat Veyis: (1977). *Türk Halk Bilimi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

ÖRNEK, Sedat Veyis: (1979). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay.

ÖZCAN Sedat: (2000). *Diyarbakır Folkloru*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi- Bitirme Tezi

ÖZÇELİK Sadettin - Boz Erdoğan: (2001). *Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi*

Ağzı, (Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük), Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

ŞAYHAN Fatih: “Altaylardaki Varoluş Dinamikleri: Kültürel Bellek Yaratmada El Oyun'ın Toplumsal İşlevi”, I. Ulusal Genç Halkbilimciler Sempozyumu, 9-10 Kasım 2012. Balıkesir.